

PROLAZNI ILI TRAJNI FENOMEN

PIŠE: DR MILIVOJ BEŠLIN

Nacionalni fenomen predstavlja primarni legitimacijski osnov, središnju tačku političke, društvene, ekonomske i kulturne aktivnosti, ali i najuniverzalniju osnovu u političkom životu savremenog sveta, sveprožimajući kanon današnjice. Polazeći od široko prihvaćenog determinisanja nacionalizma kao ideologije, čija se kvintesencija može kristalirati u težnji za podudarnošću etničke i političke jedinice (nacije i države), istraživači se slažu da je reč o principu političke legitimnosti, koji ističe da nacionalne granice ne bi smele da budu presećane političkim. Nacionalizam podrazumeva društvenu koheziju svih pripadnika određenog kolektivnog identiteta deindividualizacijom i fraternizacijom članova nacionalne zajednice, što podstiče ideju o nedeljivosti nacije i njenom bešavnom, organskom karakteru. Time se, pod dominantnim uticajem ove ideologije izgrađuje autoritarni i monolitni karakter političke kulture u kojoj se od svih pripadnika nacije očekuje da misle jednoznačno i isključivo po kriterijumima tzv. nacionalnog interesa. Najzad, nezavisno od interpretativnog okvira, reč je, nesumnjivo, o savremenom fenomenu *par excellence*, čija se superiorna politička snaga, iako najčešće nije praćena srazmernim intelektualnim utemeljenjem, ne može komparirati sa bilo kojom drugom formom legitimacijskih obrazaca.

Među istraživačima nacije i nacionalizma postoji visok stepen saglasnosti oko nekoliko centralnih tačaka:

Zajednica: nacija predstavlja zamišljenu, solidarnu zajednicu individua koje poseduju svest o pripadnosti toj naciji.

Ekskluzivitet: naciji po pravilu pripada samo ograničen broj ljudi, članova istovrsnog identifikacionog kolektiviteta. Ostali ili drugi, determinisani kao stranci, ne pripadaju datoj naciji.

Datovanje: nacija predstavlja moderan fenomen i egzistira tek od kraja XVIII, odnosno početka XIX veka, iako je još sasvim malo onih koji joj osporavaju etničko poreklo, kao svojevrsnu identifikacionu prethodnicu.

Država: nacija kao fenomen, po pravilu teži državnom okviru vlastite egzistencije i integracije. Svaka nacija zahteva nacionalnu državu, jer pripadnici nacije, po shvatanju nacionalizma, mogu biti „slobodni“ samo ako tu „slobodu“ praktikuju unutar svoje nacionalne države.

Ideologija: svaka nacija se samopotvrđuje kroz nacionalizam kao ideologiju etničke identifikacije, koja insistira na podudarnosti između nacionalnih i državnih granica.

Istraživači fenomena nacije i nacionalizma identifikovali su dva tipa nacionalizma: etničko-genealoški (krvni) i građansko-teritorijalni (državni) tip. Sledeći ovu tipologiju koju je, pre svih utemeljio Hans Kon, po prvom shvatanju, nacija je skup pojedinaca koje povezuje zajedničko poreklo, jezik i rodna kultura, a karakteriše ih mitotvorna svest o slavnoj prošlosti. Pripadnik nacionalne zajednice postaje se rođenjem i poreklom, a ne izborom, te nacija, po ovom shvatanju, predstavlja „zajednicu ljudi iste loze“. Reč je uglavnom o isključivom, autoritarnom, organicističkom, etničkom tipu, karakterističnom, prvenstveno za istočnoevropske i srednjeevropske narode. Po drugom, zapadnoevropskom ili američkom konceptu, nacionalnost je vezana za pripadnost državi, a ne poreklu, u skladu sa liberalno-prosvetiteljskim, individualističkim vrednostima i dominantno

je kosmopolitskog i racionalnog karaktera. U tim državama su nacionalnost i državljanstvo sinonimi, te Ernest Renan s pravom uočava da je nacionalna pripadnost u ovom slučaju „dnevni plebiscit“, što bi bilo blisko sintagmi Jirgena Habermasa o „ustavnom patriotizmu“, vernosti konstitucionalnom poretku vlastite države, shvaćene kao zajednice kulture, zakona i institucija u kojoj vlada jedinstvena politička volja.

Balkanski nacionalizmi, bez ostatka pripadaju etničkom tipu i retko idu bez velikodržavnih koncepcija, kao što nikada ne podrazumevaju samo „ideologiju i pokret okrenut sopstvenoj samosvesti“, smatra Olivera Milosavljević, već je njihovo važno svojstvo i „negacija bliskih naroda“, jer, kako piše Umberto Eko u studiji *Večni fašizam*, „jedna nacija dolazi do svog identiteta samo preko svojih neprijatelja“, ili, kako je Erik Hobsbaum napisao, mnoge nacije se definišu preko toga ko su njihovi neprijatelji. Jer, bez neprijatelja „nema ni grupe niti bilo koje zajednice koja se definiše primarno preko suprotstavljenosti sopstvenih interesa tuđim“. Plemenski ili etnički nacionalizam, prema Hani Arent koja ga je nazivala i tribalizmom, uvek polazi od toga da je okružen „svetom neprijatelja“, da je „jedan protiv svih“, te da postoji suštinska i neporeciva razlika između odnosne nacije i svih ostalih. Najzad, i sami narodi kao etnički entiteti nastaju iz „ratnog stanja i kroz ratna neprijateljstva dostižu svoju punu homogenizaciju“. Etničke grupe su, po pravilu, manje ili više autarhične, ali su istovremeno i veoma svesne postojanja pripadnika drugih etniciteta, tako da se one, smatra Tomas Hilan Eriksen, „u izvesnom smislu i stvaraju“ u dodiru i interakciji s drugima. „Identitet grupe uvek se donekle određuje prema onom što dotična grupa nije ... prema onima koji ne pripadaju grupi ... jer etnicitet je u suštini pitanje odnosa, nije odlika neke grupe“. Sledstveno tome, Hilan za etničku pripadnost usvaja stav da je reč o „društvenom identitetu“ koji se temelji na razlikama u odnosu na druge.

Ostaje pitanje šta je sa budućnošću nacija i nacionalističkih ideologija? Frensis Fukujama se ne slaže sa anticipacijom supremacije nacionalizma kao dugoročnog istorijskog procesa, zastupajući tezu da je nacionalizam moguće potisnuti „kombinacijom liberalizma i ekonomskog samointeresa“. Utemeljenje za takav stav Fukujama nalazi u sudbini religijskog obrasca, koji je vremenom postao deo sfere privatnog života, predviđajući sličnu

sudbinu i za nacionalizam. „U meri u kojoj se nacionalizam može modernizovati i defanativizovati poput religije, u kojoj pojedini nacionalizmi mogu prihvatiti to da njihov separatan identitet ima jednak status sa drugim takvim identitetima, nacionalistička osnova imperijalizma i rata će slabiti“, smatra Fukujama.

U tom slučaju, nacionalne grupe će očuvati svoj jezik i identitet, ali se taj identitet mora izražavati u kulturnoj a ne u političkoj sferi. Najzad, Fukujama se čudi što pretrajava uverenje da će „fenomen tako skorašnjeg istorijskog porekla biti ubuduće trajno obeležje ljudskog društva“. Nasuprot njemu Vil Kimlika smatra da ne stoje tvrdnje po kojima će „učinci demokratije ekonomski prosperitet i lična tolerancija voditi do nestanka etnokulturne mobilizacije“. Čak, uprkos ostvarenju navedenih progresivnih ciljeva, nacionalistički sentiment se intenzivirao, tj. „učinci demokratije, prosperitet i tolerancija išli su uporedo sa etnokulturnom mobilizacijom“. I Entoni Smit procenjuje da će „uloga nacionalnog identiteta“ u globalnom svetu biti višestruko uvećana. Nasuprot njima, Hans Ulrik Veler „oslobađanje“ od nacionalizma pronalazi u „višestrukost identiteta“, koji će radikalno dovesti u pitanje „dogmatsku aksiomatiku svih nacionalizama, po kojoj, nacionalnom identitetu pripada apsolutni i sveobuhvatni primat“. Višestrukost identiteta, povlačenje nacionalizma u privatnu sferu i njegov kraj kao političke legitimacije ili neko treće rešenje, teško je reći, ali fenomen koji je relativno novog porekla ne bi trebalo označavati kao večni ili nezamenjivi identitetski obrazac u budućnosti, tim pre ako se ima u vidu koliko je žrtava i sukoba navedeni fenomen izazvao tokom poslednja dva veka.